

La llicenciatura de Pedagogia a la Universitat de Barcelona en els anys del franquisme amb una mirada contextualitzada. Les Escoles Normals

JOSEP GONZÁLEZ-AGÀPITO

La victòria, el 1939, de la insurrecció contra la Segona República comportà l'anorreament de tota l'obra educativa republicana. Una de les conseqüències de la subsegüent repressió fou l'eliminació de la Secció de Pedagogia a la Universitat de Barcelona. Com testimonia Fernández Huerta, «a Pedagogía la trataron a degüello» les autoritats educatives franquistes.¹ Si a través de reprimir físicament o per la por es feia emmudir els vençuts, per l'altra banda calia legitimar la dictadura i el cop d'Estat a través de la censura i la propaganda política. El sistema educatiu, amb la universitat al capdavant, havia d'esdevenir un instrument més de propaganda ideològica i de persuasió. En el procés de depuració van ser durament castigats el professorat i el magisteri català de manera majoritària. I la repressió fou especialment dura per als formadors dels docents. Molts dels més destacats professors de Pedagogia emprengueren el camí de l'exili: Joaquim Xirau, Emili Mira, Joan Roure Parella, Margarida Comas, Herminio Almendros, Marià Baldó, Alexandre Galí, Eduard Nicol, Miquel Santaló. Altres s'endinsaren en el silenci de l'exili interior.² El curs 1939-1940 la Universitat de Barcelona havia perdut el 71 % del seu professorat.

1. Referint-se a aquest període, José Fernández Huerta descriu que «después de la guerra, a Pedagogía la trataron a degüello, con todos los respetos, pero así fue: suprimieron los estudios de Barcelona y dejaron los de Madrid, pero a extinguir desde 1939, aunque después se rehízo en 1944». Declaracions recollides a FAUBELL, Vicente, «Una vida al servicio de la ciencia», a *Papeles Salamantinos de Educación*, núm. 6, 2006, p. 17.

2. Per a un panorama general de la repressió vegeu CLARET, Jaume, *La repressió franquista a la universitat catalana: La Universitat de Barcelona autònoma, de la segona república al primer franquisme*, Vic, Eumo, 2003.

Caldria esperar quinze anys i millors temps perquè, el 1954,³ s'autoritzés la restauració de la Secció de Pedagogia a la Universitat de Barcelona.⁴ Fou durant la tènue apertura que significà el ministeri de Joaquín Ruiz-Giménez Cortés i gràcies als bons oficis de Pere Font i Puig,⁵ catedràtic de Psicologia i persona d'indubtable lleialtat franquista, i formant part de la facultat de Filosofia i Lletres, que amb totes les seves seccions aplegava un total de sols 606 alumnes el curs de 1954-1955. Aquesta restauració fou possible dins el viratge que la dictadura feia acabada la Segona Guerra Mundial, per tal de canviar el clima polític i facilitar la signatura del Concordat amb la Santa Seu, el pacte de cessió de les bases militars als Estats Units (1953), l'entrada a l'ONU de 1955 i la consegüent exigència per diversos factors d'abandonar els aspectes més totalitaris de la dictadura, i també per l'ambient emprenedor que envolta el Congrés Eucarístic de Barcelona de 1952 convocat sota el nom de la pau. Val la pena dir que el retard a restablir la Secció de Pedagogia a la Universitat de Barcelona li evità l'intervencionisme universitari i educatiu de la doctrina falangista,⁶ ja que, el 1954, especialment pel que fa a la pedagogia, els sectors lligats a l'Església, com l'Opus Dei i l'Asociación Católica Nacional de Propagandistas (ACNP), hi eren ja hegemònics. Una restauració que es produí en el que Salvador Giner descriu com el trànsit de la universitat espanyola feixista (1939-1954) a la universitat reaccionària, on anà adquirint rellevància entre els estudiants l'oposició al règim de Franco (1955-1965).⁷

El primer professorat de la secció aplegà algunes personalitats de prestigi en el seu camp com Nicanor Ancochea (Fonaments biològics de l'educació) Joaquim Carreras Artau (Història de la pedagogia), Jeroni de Moragas (Psicologia dels nens i l'adolescent) o Concepció Saiz-Amor (Pedagogia diferencial). Dos anys més tard, després de les corresponents oposicions, fou nomenat catedràtic i posat al capdavant de la secció Joan Tusquets i Terrats. La creació d'aquesta càtedra significava millorar la dotació econòmica i una organització autònoma de la Secció de Pedagogia. El pla d'estudis vigent a tot l'Estat des de 1939 a les facultats de

3. *Boletín Oficial del Estado*, 16 de juny de 1954.

4. GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep, «La Pedagogia a la Universitat de Barcelona», a FULLOLA, J. M. et al., *La Universitat de Barcelona: Història dels ensenyaments. 1450-2010*, Barcelona, Universitat de Barcelona 2010, vol. II, p. 182-187.

5. Pere Font i Puig ja el 1941 havia impulsat un Seminari de Pedagogia en aprovar-se la creació de seminaris a la facultat.

6. GARCIA VALDECASAS, Alfonso, «Sentido de una educación nacional», a *La Revolución Nacional desde la Universidad. Cursillo de Orientación Nacional sindicalista*, Madrid, SEP, 1939, p. 109-112.

7. GINER, Salvador «Libertad y poder político en la universidad española: el movimiento democrático bajo el franquismo», a PRESTON, Paul, *España en crisis, evolución y decadencia del régimen de Franco*, Madrid, FCE, 1978.

Filosofia i Lletres preveia dos cursos comuns a tot l'alumnat i tres cursos d'especialització i el retorn a l'organització per càtedres.

En els primers anys de la seva restauració, la secció s'emmotllà als plantejaments i concepcions de la pedagogia *verdaderamente española* que maldava per edificar el nucli dels pedagogs orgànics del règim, liderats per Víctor García Hoz des del Consejo Nacional de Educación, la Universidad Complutense i el Consejo Superior de Investigaciones Científicas, i des de la voluntat de millorar l'educació espanyola contribuint a una legitimació del franquisme mitjançant l'elaboració d'una pedagogia basada en la tradició i la racionalitat.⁸

Mentrestant, un segon moviment de renovació pedagògica rebrotava discretament a Catalunya fora de la universitat, en l'àmbit de l'educació en el lleure i en el camp escolar, seguint els plantejaments de la pedagogia activa. Un moviment que se sentia lluny de la pedagogia que, tret de remarcables excepcions, s'explicava a les aules universitàries de Barcelona, centrada en allò que és transcendent i ontològic en educació, però que escassament oferia com materialitzar-ho en la realitat de l'escola o en altres àmbits formatius, una qüestió primordial per als mestres i els educadors coetanis.⁹ Fet que motivà l'abandó dels estudis per part d'una alumna com M. Teresa Codina, que amb els anys esdevindria una de les personalitats de referència en l'educació a Catalunya.¹⁰ L'estiu de 1957 acabava els seus estudis la primera promoció de pedagogs. Entre altres hi havia Neus Franquesa, Marta Mata, Maria Dolors Maduella o Maria Solsona, interessades en els corrents educatius renovadors. L'estada universitària els havia permès connectar amb altres professors de la mateixa facultat com el filòsof Jaume Bofill i Bofill,¹¹ que les orientà vers propostes reformadores i progressives de l'educació.¹²

El 1962 s'hi incorporaria com a catedràtic de Didàctica José Fernández Huerta. S'havia format en la immediata postguerra a la Secció de Pedagogia de la universitat madrilenya, i havia estat durant vint anys col·laborador de García Hoz al CSIC.¹³ Amb experiència docent, dotà de caràcter experimental la seva tasca

8. FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel, *Educación, socialización y legitimación política (España 1931-1970)*, València, Tirant lo Blanc, 1998, p. 106 i 112-125.

9. Conversa amb Marta Mata sobre la seva experiència com a alumna de la Secció de Pedagogia en els seus primers anys, i on es llicencià el 1957.

10. Sobre com era de simptomàtic aquest seu abandó de la llicenciatura de Pedagogia, sols cal esmentar que el 2018 la Universitat de Vic va atorgar a M. Teresa Codina el Doctorat Honoris Causa per la seva valuosa tasca en l'àmbit de l'educació.

11. El professor Bofill havia estat educat a l'Escola Montessori i era espòs de Roser Soliguer, fundadora d'una de les poques escoles renovades coetànies. Era fill del polític i poeta noucentista Jaume Bofill i Matas.

12. Conversa amb Marta Mata.

13. FAUBELL, Vicente, «Una vida al servicio de la ciencia», *Papeles Salamantinos de Educación*, núm. 6 (2006), p. 17-18.

investigadora. Fernández Huerta situà la Universitat de Barcelona com a capdavantera a Espanya en el terreny de la tecnològica pedagògica.¹⁴ Les seves preocupacions, i les del professorat adscrit a la càtedra, abastaren amplis camps que van des de la mesura objectiva dels aprenentatges fins a les aptituds lingüístiques, l'orientació o la pedagogia terapèutica.¹⁵ Cal ressaltar els seus treballs i del seu equip sobre ensenyament programat en uns anys de replantejament de les metodologies que es produeix un cop acabada la Segona Guerra Mundial.¹⁶ Fernández Huerta representà els posicionaments més propers a la ideologia franquista i la seva traducció educativa.

A partir de la incorporació d'aquest professor, l'activitat acadèmica es conformà al voltant de les dues càtedres de Pedagogia General i de Didàctica. En decretar-se l'organització departamental de les facultats el 1966, la situació continuà igual sota les denominacions de Departament de Ciències Teorètiques i Històriques de l'Educació (doctor Tusquets) i Departament de Ciències Experimentals i Diferencials de l'Educació (doctor Fernández Huerta).¹⁷

Alexandre Sanvisens, entre 1964 i 1967, explicà història de la pedagogia en jubilar-se Joaquim Carreras Artau. Es presentà a les oposicions a la càtedra d'aquesta matèria, però qui accedí a la càtedra barcelonina, el 1967, fou Emilio Redondo García, deixeble de Víctor García Hoz i Ángeles Galino, fet que consolidà la presència de l'Opus Dei en la secció. El professor Redondo hi introduí alguns trets nous, com ara una relació personalitzada amb els alumnes, la participació d'aquests en les classes o noves tècniques en els treballs escolars.¹⁸ El 1975 renuncià a la seva càtedra a la universitat pública per bastir la llicenciatura en Pedagogia a la Universitat de Navarra, que havia estat creada enmig d'una forta polèmica fins i tot entre els franquistes. Alexandre Sanvisens seria catedràtic de Pedagogia Social el 1969.

L'alumnat el conformaven dos grups, un de lligat al funcionariat de l'escola estatal i un altre de provinent dels sectors de l'escola religiosa o d'aquells que es movien en la sintonia del segon moviment de renovació pedagògica. Aquests

14. Sobre el caràcter de la tasca de Fernández Huerta, vegeu BARTOLOMÉ, Margarita, «La reflexión pedagógica. José Fernández Huerta», a DELGADO, Buenaventura, *Historia de la Educación en España y América*, Madrid, Ediciones SM, 1994, p. 908-910; FERNÁNDEZ HUERTA, J., «Tres decenios de innovación didáctico-experimental (1943-1973)», a *Enseñanza & Teaching: Revista Interuniversitaria de Didáctica*, núm. 1 (novembre 2009).

15. La pedagogia terapèutica comptà amb la participació destacada de Jeroni de Moragas, Lluís Folch i Camarasa i Miquel Melé.

16. COLOM, Antoni J., «Les Ciències de l'Educació a la Universitat de Barcelona», a *Cinquantenari dels Estudis pedagògics. Conferències i report*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1984, p. 18-19.

17. *Universidad de Barcelona. 1967*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1967, p. 73-76.

18. Alguns d'aquests plantejaments de la docència es poden trobar a REDONDO, Emilio (coord.), *Introducción a la Historia de la Educación*, Barcelona, Ariel, 2001.

darrers treballàvem en escoles actives o proveníem de l'escoltisme o de l'àmbit de les colònies i els casals d'estiu. Sentíem com moltes de les classes mantenien un relat educatiu a la manera d'una superestructura academicista deslligada de les inquietuds educatives coetànies. En un context de la societat catalana i espanyola on pedagogs i intel·lectuals propiciaven una anàlisi viva de la realitat educativa, com ara les realitzades per J. L. Aranguren,¹⁹ Ramon Fuster,²⁰ Artur Martorell²¹ o Josep Pallach,²² els alumnes trobàvem a la biblioteca de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona, que impulsà Artur Martorell, a més de revistes educatives estrangeres, la connexió amb tot el llegat de l'Escola Nova, el qual havia estat retirat de les biblioteques universitàries. A partir de 1966, també les Escoles d'Estiu que organitzava la Institució Rosa Sensat ens oferien elements de reflexió i debat arrelats als corrents renovadors o crítics de l'educació coetània.

La referència a la cultura catalana i el moviment de renovació pedagògica del primer terç del segle xx era un fet gairebé absent de la Secció de Pedagogia. Una situació que contrasta amb iniciatives acadèmiques i culturals de la resta de seccions de la facultat, on l'origen dels catedràtics no fou pas cap obstacle. La junta de facultat, per exemple, demanà la restauració de la càtedra de Llengua i Literatura Catalanes que es materialitzava, el 1965, en la persona d'Antoni Comas i Pujol. Fins i tot Martí de Riquer, home del franquisme i professor de la facultat, parlava al ple del Consejo Nacional del Movimiento sobre el fet que una certa protecció del català «por parte del Estado sentaría muy bien y ayudaría a hacer desaparecer la falsa y antinatural opinión de que el catalán es cosa no española».²³ El 1967 es visqué a Catalunya l'ampla campanya «Català a l'escola», i el 1972 ressonà com el Col·legi d'Advocat de Vic interpretava que amb la Llei d'educació de 1970 ja es podia ensenyar català (no en català) a l'ensenyament primari i secundari.²⁴ Res d'això transcendia a les classes de la Secció de Pedagogia, tret d'algunes al·lusions entre línies d'alguns pocs professors o dels debats d'una colla d'alumnes al pati de Lletres, en els quals coneixíem també les lluites professionals i sindicals dels educadors, especialment a través de la premsa clandestina.²⁵

19. ARANGUREN, J. L., *El problema universitari*, Barcelona, Nova Terra, 1968.

20. FUSTER, Ramon, *L'educació problema social*, Barcelona, Estela, 1965.

21. MARTORELL, Artur, *Cómo realizar prácticamente una escuela nueva*, Barcelona, Nova Terra, 1965.

22. PALLACH, Josep, *El gran problema. Escola i ensenyament per a tots*, s. l., Ibèria, 1964?

23. Les sessions del Consejo Nacional del Movimiento de principis dels anys seixanta mostren la preocupació del règim per la desafecció creixent a Catalunya. Fons del Consejo Nacional del Movimiento. Archivo General de la Administración d'Alcalá d'Henares.

24. CREIXELL, Joan, *Català a l'escola*, Barcelona, La Magrana, 1998, p. 133-197.

25. Una de les publicacions més significatives era *Front d'ensenyament*, vinculada a Bandera Roja, un partit de curta durada sorgit a redós del Maig de 1968 on militaven, entre altres universitaris, Joan Subirats, Jordi Borja, Jordi Solé Tura, Alfons Carles Comín, Jaume Carbonell Sebaroja i Marina Subirats. Una

JOAN TUSQUETS I TERRATS (1901-1998). EL TRÀNSIT DEL CATALANISME AL FRANQUISME D'UN PEDAGOG

La personalitat amb més projecció social de la secció de pedagogia del període franquista era Joan Tusquets. Una personalitat polièdrica que, com assenyala Anscari Mundó, «ofereix ombres que contrasten al costat d'aspectes brillants».²⁶ Intel·lectualment format a Lovaina prop dels plantejaments neotomistes del cardenal Mercier, el 1926 es doctorà en Teologia a la Universitat Pontifícia de Tarragona i s'ordenà com a prevere.

Ja de ben jove, el bisbe Miralles el feu catedràtic de Filosofia i de Pedagogia Catequística al Seminari Conciliar de Barcelona. La prohibició dels catecismes en català per part de la dictadura de Primo de Rivera inclinà Joan Tusquets cap a la didàctica de la catequesi dels infants. Per encàrrec del cardenal Vidal i Barraquer redactà un «curs catequètic» que cristal·litza en el seu *Manual de catecisme*, de 1933.

Joan Tusquets fou secretari de redacció de la revista *Criterion*, que agrupava pensadors i teòlegs que connectaven amb els nous corrents europeus d'ençà de l'inici de segle, i tenia la cultura catalana com a referència. També va ser director d'*Orientació catequística*, i el 1925 publicà *Pedagogia de la religión*, on a part d'aspectes organitzatius ofereix unes bases psicològiques i pedagògiques com a fonament.²⁷ Fou un dels fundadors de la Societat Catalana de Filosofia, el 1923, al costat de Ramon Turró, Jaume Serra Hunter i Alexandre Galí, entre altres. Hilari Raguer situa Tusquets com una persona que enriqué la cultura catalana i eclesiàstica d'aquells anys en el camp de la filosofia, la pedagogia i la catequesi malgrat el seu posterior posicionament durant la Guerra Civil, i formava part d'una generació que volia construir una cultura eclesiàstica catalana, europea i moderna,²⁸ cosa que es reflecteix en els seus *Assaigs de crítica filosòfica*, de 1928, on des del neotomisme examina críticament els principals corrents filosòfics.²⁹

Viatjà a Múnic el 1929 per conèixer la reconeguda organització i didàctica de la catequesi d'aquella diòcesi, basada en el mètode de Paul Tillich, el qual parteix de la constatació que la recerca apassionada del sentit de la vida humana és

dotzena de números es conserven a la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat. Vegeu també BORJA, Jordi, *Bandera Roja. 1968-1971. Del maig del 68 a l'inici de la transició*, Barcelona, Edicions 62, 2018.

26. MUNDÓ, Anscari M., «Record del Dr. Joan Tusquets», a *De quan hispans, gots, jueus, àrabs i francs circulaven per Catalunya. Discurs d'ingrés*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2001, p. x-xxv.

27. TUSQUETS, Joan, *Pedagogia de la religión*, Barcelona, Amics del Catecisme, 1925.

28. RAGUER, Hilari, «La generació sacerdotal de Mossèn Batlle», a MANENT, A. i SAMPER, G. (ed.), *Mossèn Batlle. Miscel·lània d'homenatge*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992, p. 62-69.

29. TUSQUETS, Joan, *Assaig de crítica filosòfica*, Barcelona, Edicions de la Nova Revista, 1928.

precisament la religió.³⁰ Allà conegué Josef Göttler i la seva proposta de pedagogia sistemàtica,³¹ un coneixement que el mateix Tusquets considerava que anys després li fou determinant per assolir la càtedra de Pedagogia a la Universitat de Barcelona el 1956.³² Però la seva estada bavaresa el deixà profundament preocupat per l'expansió del laïcisme a la societat.

Retornat a Barcelona, es distancià del grup de *Criterion* i la seva vida emprengué un rumb ben diferent. Dedicat a l'estudi de les societats secretes, la teosofia i altres manifestacions que considerava enemigues de l'Església, plasmà les seves idees en el seu llibre *Orígenes de la revolución española* de 1932, que va tenir molt èxit i que amb altres treballs seus contribuï a furnir un tipus d'anàlisi i l'argumentari útil per a la rebel·lió militar de 1936 que inicià la Guerra Civil.³³ Paul Preston el situa com un dels ideòlegs de la visió segons la qual la Segona República era un instrument al servei d'una conspiració judeomasònica-bolxevic per destruir els valors cristians i espanyols. Tot i que caldria afegir que la veu de l'eclesiàstic català no fou l'única en aquest sentit. Però la seva construcció teòrica cristal·litzà en l'ampli sector antirepublicà de l'exèrcit espanyol, fent-li donar visibilitat a l'estranger. Així, fou convidat per l'Associació Antimaçònica Internacional i visità, el 1934, el camp de concentració de Dachau, prop de Munic, creat pocs mesos després de l'ascens de Hitler al poder per internar-hi els dissidents polítics.³⁴

El 1936, en produir-se el cop d'Estat i l'inici de la Guerra Civil, aconseguí arribar a territori del bàndol insurrecte. Francisco Franco, entusiasta lector dels seus treballs, li oferí formar part dels seus assessors. Diàriament, s'ocupà de fer-li un resum de la premsa estrangera i fou preceptor de la seva filla. Com assenyala Ansari M. Mundó, «d'aquell període són les seves obres més polemistes. A Burgos fundà les Ediciones Antisectarias, on publicava *Masonería y separatismo* el 1937 i, després, *Masones y pacifistas* el 1939; el pròleg de Ramón Serrano Suñer, ministre de la Governació, firmat el desembre del 1938, és un reconeixement per la lluita d'anys contra la maçoneria menada per Tusquets».³⁵ Tot i que no deixà de banda l'atenció a la pedagogia, amb treballs com *Lecciones activas de religión* on plantejà

30. TILlich, P., *La dimensión perdida*, Bilbao, Desclée De Brouwer, 1970.

31. GÖTTLER, Josef, *Pedagogia sistemàtica*, Barcelona, Herder, 1955. Traducció de Joan Tusquets.

32. MORA, Antoni, «Joan Tusquets, en els 90 anys d'un home d'estudi i de combat», a *Anuari 1990-1991 de la Societat d'Estudis d'Història Eclesiàstica Moderna i Contemporània*, Tarragona, 1992, p. 231-242. Conté una entrevista amb Joan Tusquets.

33. CANAL, Jordi, «Las campañas antisectarias de Juan Tusquets (1927-1939): Una aproximación a los orígenes del contubernio judeo-masónico-comunista en España», a *La masonería en la España del siglo XX*, tom II, Toledo, Centro de Estudios Históricos de la Masonería Española, 1996, p. 1193-1214.

34. PRESTON, Paul, «A Catalan contribution to the myth of the contubernio Judeo-Masónico-Bolchevique», *Modern Italy*, núm. 16 (2011), p. 461-472.

35. MUNDÓ, Ansari M., «Record del Dr. Joan Tusquets», a *De quan hispans, gots, jueus, àrabs i francs circulaven per Catalunya*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 2001, p. xvii-xviii.

l'educació religiosa a través de centres d'interès per tal que, superant el caràcter d'assignatura, fos una dimensió personal i social.³⁶ El 1938 es llicencià en Filosofia i Lletres per la Universitat de Valladolid.

En acabar la guerra, Joan Tusquets retornà a Barcelona, on de nou donà un gran gir de guió a la seva vida. Malgrat la seva relació amb Franco i els oferiments d'ocupar un alt càrrec polític, els refusà adduint motius familiars. Canvià el nom de les Ediciones Antisectarias, que passà a denominar-se Editorial Lumen, que anys més tard passà als seus familiars. Es dedicà principalment a la docència al seminari conciliar i a la pastoral, activitats sovint emmarcades en l'àmbit pedagògic. A partir del seu retorn a la capital catalana les seves publicacions se cenyiren a la temàtica religiosa i a la pedagogia. Alguns historiadors com Paul Preston suggereixen que aquest canvi vital podia ser com a resposta a la brutal repressió de la postguerra a Catalunya, però no deixa de ser una suposició.³⁷

El 1952 es doctorà a Madrid amb una tesi titulada *Ramon Llull, pedagogo de la cristiandad*,³⁸ on encetà una de les seves línies de recerca dels anys següents. Vinculat a la Universitat de Barcelona com a professor de formació religiosa,³⁹ formà part del nucli liderat pel doctor Font i Puig que impulsà la restauració de la Secció de Pedagogia en aquella universitat. Durant un temps fou professor encarregat de curs de la nova secció fins que, el 1956, assolí la càtedra de Pedagogia General.

Una de les tasques de Tusquets com a professor universitari fou cercar la integració dels nous sabers i corrents pedagògics amb els plantejaments tradicionals per construir una antropologia com a guia de la pràctica educativa,⁴⁰ des d'una visió neotomista i molt proper als plantejaments de Juan Zaragüeta.⁴¹

Conrad Vilanou i Xavier Laudo remarquen que Joan Tusquets i Terrats defensà «una pedagogia equidistant dels extrems, ja es tracti del materialisme (en versió marxista o pragmatista nord-americana) o de l'idealisme de les ciències de l'esperit. D'aquí, doncs, l'equidistància i eclecticisme de la seva educació general (pedagogia general o teoria de l'educació) que ha de guiar la praxi de l'educador

36. TUSQUETS, Joan, *Lecciones activas de religión*, Burgos, Ediciones Antisectarias, 1937.

37. PRESTON, Paul, «A Catalan contribution.», *op. cit.*, p. 2011.

38. TUSQUETS, Joan, *Ramón Llull, Pedagogo de la Cristiandad*, Madrid, CSIC, Instituto San José de Calasanz, 1954. Pròleg de Víctor García Hoz.

39. Assignatura obligatòria en aquella època en el pla d'estudis de la facultat de Filosofia i Lletres segons preveia la Llei d'ordenació universitària de 1943.

40. TUSQUETS, Joan, *El hombre y lo humano en la pedagogía contemporánea*, Santander, Universidad Internaonal Menéndez Pelayo, 1961.

41. VILANOU, Conrad, «Pedagogía y neoescolasticismo en España en la obra de Juan Zaragüeta y Juan Tusquets», a LASPALAS, Francisco Javier, *Historia y teoría de la educación. Estudios en honor del profesor Emilio Redondo García*, Pamplona, Universidad de Navarra, 1999, p. 383-398.

de la problemàtica, en el context de l'educació (educació general, per a ser exactes) de problemàtica».⁴²

Recordo el professor Joan Tusquets a les seves classes de pedagogia general de finals dels anys seixanta del segle passat. Eren classes brillants, erudites i ben construïdes en què exposava una pedagogia catòlica neotomista des d'on donar resposta als reptes socials, polítics i econòmics que plantejava una societat catalana en transformació, la qual menés a un positiu comportament moral i social. També defensava el valor de la pedagogia culturalista, exemplificada especialment en Eugeni d'Ors i la seva estima per l'*obra ben feta* que requereix esforç i autodomini, un personatge que tenia un cert paral·lelisme vital amb el mateix Tusquets.

Enmig dels trasbalsos polítics, culturals i religiosos d'aquells anys, mai feu cap referència política en uns temps en què, com algú ha dit, el franquisme va perdre la universitat.⁴³ A tall d'exemple del clima universitari podem recordar com el curs 1965-1966 es fundava el SDEUB6, o com el gener de 1969 els estudiants envaïen el rectorat i defenestraven el bust de bronze de Franco, que quedà esberlat al costat de la porta principal, amb la corresponent clausura governativa de la universitat i la declaració de l'estat d'excepció.⁴⁴

Tusquets, que havia estat vicedegà entre 1957 i 1963, ens enviava el seu missatge polític a través de la lectura i el comentari a classe d'*El criterio*, mostrant-nos un Balme ben diferent del tòpic en què l'havia convertit el franquisme. Car Balme és un dels millors exponents del que Vicens Vives anomenà el «conservadorisme progressista» arrelat en la tradició catòlica del país i, alhora, disposat a acceptar les realitats emergides de la transformació econòmica i social de la seva època. Ben distant del que el nostre professor havia estat anys enrere, en aquelles classes mostrava com les crisis socials i de valors són portadores de solucions pedagògiques si s'imposa el seny.

Joan Tusquets fou un gran impulsor de la pedagogia comparada, i la Universitat de Barcelona esdevingué de referència en aquest camp de la recerca pedagògica. Malgrat la seva amistat amb Pere Rosselló, seguí el camí marcat en aquest camp per Friedrich Schneider.⁴⁵ Creà i dirigí la revista *Perspectivas Pedagógicas*.⁴⁶ Fundà a la seva universitat, el 1964, una Escola Superior de Pedagogia Comparada

42. VILANOU, Conrad; LAUDO, Xavier, «El pensamiento vitalista y sintético en la Pedagogía general en España», a *Revista Española de Pedagogía*, núm. 255 (2013), p. 193-208.

43. MAS-COLLELL, Andreu et al., *Quan el franquisme va perdre la universitat*, Barcelona, Base, 2021.

44. SANTACANA, C., «1954-1975. Entre el creixement i els intents de renovació», a CASASSAS J., GARCIA ALONSO, F., FULLOLA, J. M. (ed.), *La Universitat de Barcelona*, Barcelona, 2008, p.150-179.

45. TUSQUETS, Joan, «Presentación», a SCHNEIDER, Friedrich, *La pedagogia comparada. Su historia, sus principios y sus métodos*, Barcelona, Herder, 1966, p. 7-18.

46. VALLS I MONTSERRAT, Ramona, *Pedagogos comparativistas catalanes del siglo XX: Rosselló, Tusquets, Sanvisens. Una visión prospectiva*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1998.

que dotava d'un diploma oficial els seus estudis.⁴⁷ Desenvolupà el cultiu de la història de l'educació i encetà i promogué la recerca sobre història de la pedagogia catalana tot i el franquisme, exposant-nos que existia una forma d'entendre l'educació pròpia que ja arrencava en Lull.

Monsenyor Tusquets es jubilà de la universitat el 1971. *Tarzan contra robot: el neonomadisme i el neosedentarisme protagonistes de la crisi contemporània*, de 1986, fou un dels seus darrers llibres on fa una anàlisi dels reptes de la contemporaneïtat des d'una òptica històrica i prospectiva, el qual fou traduït al castellà, anglès i francès.

CRISI UNIVERSITÀRIA. ESTUDIANTS I PROFESSORS

Durant la primera meitat del franquisme la participació de l'àmbit de la pedagogia en les lluites i les accions de resistència contra el franquisme a la Universitat de Barcelona fou escassa, probablement com a fruit de l'especial control del franquisme sobre els formadors de formadors. Hem de suposar que un gruix dels alumnes devien participar del sentiment d'impopularitat del franquisme tan estès entre la societat catalana, tot i que restà ben demostrat que la impopularitat no era causa suficient per fer caure el règim franquista, a més d'altres i complexes causes.⁴⁸ Però també existí un moviment de resistència del qual els universitaris eren un nucli rellevant, que es manifestava sobretot en actes culturals com els portats a terme a la facultat entre 1952 i 1956. Alguns, sense ser alumnes de Pedagogia, varen tenir un paper rellevant en el segon moviment de renovació pedagògica, com és el cas de Pere Darder, Enric Lluch o Francesc Vallverdú.⁴⁹

El franquisme tenia en la universitat un àmbit d'important contestació al règim. Pere Gual Villalbí, a un any de ser ministre de Franco i de ser un dels promotors dels *planes de desarrollo*, constata el 1956, a l'Ateneu Barcelonès, el trencament entre la universitat i el franquisme, que atribuï al fet que el món social, polític i econòmic havia evolucionat i reclamava un valor més formatiu a la universitat.⁵⁰ El mes de febrer d'aquell any els greus enfrontaments entre estudiants falangistes i demòcrates havien portat a decretar l'estat d'excepció per part de Franco i al cessament del ministre Ruiz-Jiménez. A la tardor els estudiants de la Universitat de Barcelona es

47. *Universidad de Barcelona*. 1967, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 76-79.

48. GARRABOU, R.; LLEIXÀ, J.; PALLISSA, O., «Pròleg» a CASALS, Xavier (ed.), *Franquisme. Sobre resistència i consens a Catalunya*. (1938-1959), Barcelona, Crítica, 1990, p. 6-20.

49. COLOMER I CALSINA, JOSEP M., *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, volum I, p. 102-106.

50. GUAL VILLALBÍ, Pere, *Defectos del sistema educativo y sus graves consecuencias sociales*, Barcelona, Ateneu Barcelonès, 1956.

manifestaren contra l'esclafament soviètic de la revolta hongaresa i aprofitaren per establir paral·lelismes amb la situació espanyola. S'inicià així la constitució del moviment universitari estable d'oposició al franquisme. La policia entrà a la universitat per dissoldre per la força la protesta.⁵¹

Sobre l'evolució i el desenvolupament del moviment universitari remetem al lector al treball de Jaume Claret en aquesta mateixa publicació.

Com s'ha exposat, durant la segona meitat del franquisme la participació de l'àmbit de la pedagogia en les lluites i accions de resistència contra el franquisme a la Universitat de Barcelona fou escassa. En aquests anys la universitat s'havia convertit en un dels nuclis més actius en demanda de llibertats cíviques, al costat de l'Església, el moviment sindical i el moviment de renovació pedagògica. Ja l'any 1962 Rodolfo Martín Villa, cap del Sindicato Español Universitario, havia afirmat al Consejo Nacional de Movimiento que «la juventud se nos ha ido».⁵²

Són uns temps en què la Universitat de Barcelona va deixant de ser un clos reduït als alumnes que han tingut prou recursos econòmics per cursar el batxillerat, i abandona a poc a poc el caràcter elitista que tenia. Només cal sospesar que en els primers anys seixanta un 80 % dels alumnes lliures de batxillerat, que procedien de «mitjans econòmics més febles», foren suspesos i que les beques no cobrien les més estrictes necessitats,⁵³ una situació que anà canviant amb els *planes de desarrollo*, durant els quals el franquisme es veié abocat a renunciar al seu paper subsidiari en el camp educatiu si es volia contribuir a la transformació econòmica, tot i que continuà essent notable el cost econòmic dels estudis.⁵⁴ Per tot això, la Universitat de Barcelona i la seva Secció de Pedagogia veurien en pocs anys un gran augment de l'alumnat que no havia viscut les conseqüències socials, polítiques i econòmiques de la postguerra. Una generació d'estudiants que tenia unes noves inquietuds. Però, també, el món universitari sentiria la necessitat d'adequar-se a les demandes de la nova situació d'expansió econòmica.⁵⁵

Noves generacions d'estudiants de Pedagogia s'incorporaren al moviment antifranquista universitari a partir de 1965, el qual ja el 1957 havia demanat en una assemblea al paranimf constituir un sindicat lliure a part del Sindicato

51. COLOMER I CALSINA, Josep M., *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, vol. 1, p. 116-119.

52. YSÀS, Pere, *Disidencia y subversión. La lucha de régimen franquista por su supervivencia*, Barcelona, Crítica, 2004, p. 5-8.

53. FUSTER, Ramon, *L'educació problema social*, Barcelona, Estela, 1965, p. 67-68.

54. ESTRUCH, Joan, *El coste familiar de la educación*, Barcelona, Publicacions de l'Institut de Ciències de l'Educació - Universitat de Barcelona, 1971.

55. VEGEU GRIFOLL, Josep, *Aspectes econòmics de l'educació*, Barcelona, Ariel, 1969. Una anàlisi de la situació educativa i que proposa i demana reformes que ja anunciarà la Llei d'educació de 1970.

Español Universitario (SEU), institució que havia encarnat l'adoctrinament i, també, la repressió violenta dels estudiants a la postguerra. L'assemblea fou dissolta per la policia, una acció repressiva que ajudà a la politització del moviment. L'any 1962 l'oposició ja no sols reclamà llibertat sindical, sinó també llibertat d'expressió, la defensa de la cultura catalana o l'amnistia dels represaliats.

El 1965, a tots els districtes universitaris menys un, els estudiants decidiren ignorar el SEU. El govern optà per la substitució del SEU, que ja havia estat infiltrat en molts casos per candidats demòcrates, per les Asociaciones Profesionales de Estudiantes (APE). Per posar-les en marxa, el rector Francisco García-Valdecasas en convocà les eleccions a Barcelona, que foren boicotejades pels estudiants. Fet que desfermà una dura acció repressiva del rector, amb la pèrdua de la matrícula contra els estudiants que no havien anat a votar, que eren la gran majoria. Inici d'un procés d'acció-repressió-acció, que portaria a la creació el març de 1966 del Sindicat Democràtic d'Estudiants en el transcurs d'una reunió al convent dels caputxins de Sarrià on també hi assistiren destacats membres de la intel·lectualitat catalana. Aquest episodi, que ha passat a recordar-se com la Caputxinada, ha esdevingut un dels emblemes de l'oposició al franquisme a Catalunya i, de fet, també representà una proposta alternativa de reorganització de la mateixa universitat.⁵⁶

No he pogut trobar gaires professors de pedagogia entre la bibliografia i la documentació sobre el moviment universitari democràtic. Però, tanmateix, soc testimoni de l'activa participació de bona part de l'alumnat i de com foren elegits representants en la Secció de Pedagogia dins el SDEUB. Aquesta pionera experiència sindical s'extingiria en pocs anys, víctima de l'embat repressiu de la policia i el rectorat franquistes i de la dificultat de mantenir una organització de masses democràtica dins una dictadura.⁵⁷ En acabar el curs de 1967, la meitat dels estudiants que formaven la junta de delegats era a la presó, 65 dirigents sindicals foren expulsats de la universitat o del districte universitari, com Jaume Carbonell i Sebaroja, i setanta professors foren cessats, entre ells l'escolapi i pedagog Octavi Fullat. El març de 1968 el Consell de Ministres creava el cos de «Policia de Orden Universitario.»⁵⁸ Malgrat la breu durada del SDEUB, 1965-1968, les organitzacions de la dictadura ja mai més controlaren els estudiants universitaris. Entre altres causes, perquè era evident que el problema universitari era un símptoma d'un problema polític d'un ampli abast social.

56. Vegeu CREIXELL, Joan, *La Caputxinada*, Barcelona, Edicions 62, 1987.

57. COLOMER I CALSINA, Josep M., *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, volum I, p. 298.

58. COLOMER I CALSINA, Josep M., *Els estudiants de Barcelona sota el franquisme*, Barcelona, Curial, 1978, volum I, p. 298-304.

El ràpid creixement de l'alumnat universitari que comportà la millora econòmica i demogràfica que es vivia a la Catalunya dels anys seixanta propicià el reclutament d'un professorat de pedagogia amb una major sintonia amb el nou món que es començava a obrir i que portarà noves concepcions socials i pedagògiques. Aquest jove professorat trobà la seva referència acadèmica i intel·lectual en Alexandre Sanvicens, catedràtic de Pedagogia i cap de la Secció de Pedagogia a les darreries del franquisme i a la Transició.

Sanvicens és el millor exponent de l'obertura d'un bon gruix del professorat envers les preocupacions i els grans corrents de la pedagogia europea i nord-americana coetanis amb el replantejament docent i investigador que comportava sincronitzar-hi. Introduïdor de la teoria general de sistemes, des dels seus coneixements en els camps de la filosofia, l'antropologia, la sociologia o la cibernètica connectà la pedagogia amb les preocupacions i les noves metodologies de les ciències humanes i socials, fet que significà una renovació important en el camp de la teoria de l'educació espanyola i que obrí noves perspectives d'intervenció pedagògica.⁵⁹ També altres professors susciten l'interès de l'alumnat més inquiet per la seva connexió amb la praxi educativa o l'aportació dels corrents educatius estrangers coetanis, com Maria Pla, Joan Mestres, Joan Mascort, Lluís Folch i Camarasa i Nicanor Ancochea.⁶⁰

Un pas endavant important fou l'aplicació del pla d'estudis de 1969, més conegut com a «Pla Maluquer», el qual reorganitzava els ensenyaments de la facultat de Filosofia i Lletres seguint l'esperit de pla d'estudis de la facultat del temps de la Generalitat republicana. La proposta arribà a la junta de facultat del 17 de desembre de 1968. Fou exposada per Lluís Pericot, que havia estat professor en aquella època d'autonomia universitària. L'estructura del nou pla d'estudis era de dos cursos d'estudis comuns amb exàmens de conjunt i tres anys d'especialitat. Si es volia fer el doctorat, existirien dos anys d'estudis monogràfics per a doctorat, investigació, pedagogia, etc. Els principis que havien de guiar el pla d'estudis eren: autonomia pedagògica, llibertat perquè l'alumne pogués triar el seu pla d'estudis amb assessorament del professor tutor i supressió dels exàmens parcials i de curs, que es podrien substituir amb l'escolaritat i amb un examen final.⁶¹ El pla, que agosaradament es

59. VILANOÚ, Conrad (coord.), *Alexandre Sanvicens Marfull. Pedagog i pensador*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2005.

60. Com a exemple podem citar les classes del doctor Ancochea on explicava, en monogràfics trimestrals, temes com les repercussions educatives del no directivisme de Carl Rogers i la seva aplicació per pedagogs francesos coetanis, la teoria de les relacions objectals, la visió psicoanalítica de la infància i l'adolescència de Melanie Klein i Anna Freud o el lligam entre aprenentatge i joc de Charlotte Bühler i Johan Huizinga, entre altres temes. No érem pocs els alumnes que, tot i haver aprovat l'assignatura, omplíem les seves classes des de les vuit del matí.

61. *Libro de Actas de la Junta de Facultad. Facultad de Filosofía y Letras 1968-1974*, sessió del 17 de desembre de 1968. Arxiu Històric de la Universitat de Barcelona.

referenciava i al·ludia a l'organització de la Universitat de Barcelona de l'època republicana, fou aprovat el 19 de setembre de 1969 dins els aires de reforma propiciats per l'arribada al Ministeri d'Educació de José Luis Villar Palasí.

Durant els tres anys d'especialització cada alumne estava vinculat a un dels dos departaments de la Secció de Pedagogia: Departament de Ciències Teorètiques i Història de l'Educació i Departament de Tecnologia i Experimentació Educacionals. En aquest darrer s'oferien a l'alumnat tres modalitats d'especialització: Orientació escolar i professional, Educació Especial i Organització i administració educatives.

Aquest nou pla d'estudis, malgrat que fou gestat en les complexes circumstàncies de la Universitat de Barcelona d'aquells anys, amb la seva alta optativitat, permeté reorientar els estudis universitaris de Pedagogia cap a donar resposta als nous reptes d'una societat catalana en plena expansió econòmica i amb noves necessitats educatives que desbordaven el tradicional àmbit escolar i això, tot i les limitacions de la falta d'espai, la massificació de l'alumnat i la manca de renovació del professorat.

La curta i positiva experiència d'autonomia del Pla Maluquer fou liquidada el 1973 en dissenyar-se un pla unitari per a totes les facultats espanyoles de Filosofia i Lletres. Arran d'aquesta reorganització, els estudis de pedagogia passaren a integrar-se a la Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació conjuntament amb els de Filosofia i Psicologia. Aquest pla, anomenat Suárez, introduí quatre especialitzacions en la formació de l'alumnat: organització i tecnologia educatives, orientació escolar i professional, pedagogia terapèutica i pedagogia sistemàtica i història de l'educació. Amb aquestes especialitzacions es pretenia dotar la llicenciatura en Pedagogia d'un perfil professionalitzador més gran.

La Llei general d'educació de 1970 i l'ampli debat que la precedí fou un element de reflexió en l'àmbit de la Secció de Pedagogia. També ho fou dins el moviment de renovació pedagògica i dins de l'Escola de Mestres Rosa Sensat. Efectivament, a l'Escola d'Estiu de 1970 es va debatre sobre la reforma, des de l'evidència que per primera vegada el règim franquista reconeixia les greus deficiències del sistema escolar, i també constatant que la reforma ignorava les aportacions del moviment de renovació pedagògica català i les de molts mestres renovadors a Espanya.⁶²

Aquell mateix any, la Secció de Pedagogia s'organitzà en quatre departaments: Pedagogia Sistemàtica, Educació Comparada i Història de l'Educació, Metodologia Educativa i Pedagogia Experimental i Orientació.⁶³ La nova Facultat de Filosofia i Ciències de l'Educació disposà l'any 1976 d'un nou estatge al campus de Pedralbes

62. GORT, Gerard, «Entrevista a Marta Mata», *Revista del Centre de Lectura de Reus*, núm. 1 (2001), p. 29.

63. Per a més informació sobre l'organització i els diferents plans d'estudis de Pedagogia, vegeu BORRELL, Núria; BENEDITO, Vicenç; MILLÁN, Dolors, *La Secció de Pedagogia de la Universitat de Barcelona*, Barcelona, IEC de la Universitat de Barcelona, 1979.

- Les Corts, concebut des d'aquesta concepció departamental de la recerca i la docència universitària que assessorà, entre d'altres, Alexandre Sanvisens.

En el camp de la recerca, l'experimentació i la innovació educatives cal també valorar molt positivament la tasca acomplerta per l'Institut de Ciències de l'Educació creat a la Universitat de Barcelona el 1969, en coordinació amb els departaments de les facultats de Pedagogia i Psicologia i d'altres facultats implicades.

Malgrat els problemes ja previsibles, el 1973, a les acaballes del franquisme, s'obrí un debat sobre el rol i la funció de la llicenciatura universitària de Pedagogia, que seria abordat en debats oberts com ara les cinc jornades d'estudi i anàlisi sobre la «Problemàtica actual de les Ciències de l'Educació». Allà es plantejà un procés de reflexió i anàlisi, de reestructuració epistemològica i curricular, i també de constitució en facultat independent dels estudis de Pedagogia. L'any següent, per iniciativa d'Alexandre Sanvisens i el patrocini de l'Institut de Cultura Hispànica barceloní, s'obria un seminari entre professors i estudiants sobre la funció dels pedagogs, amb la voluntat de definir l'encaix professional dels pedagogs en la societat, tant en l'educació formal com no formal.⁶⁴

A les acaballes del franquisme un nou clima s'obria a la llicenciatura en Pedagogia. El 1971 s'havia jubilat Joan Tusquets, i el 1978 José Fernández Huerta es traslladà a la UNED de Madrid, probablement a causa del canvi de clima polític i universitari que es vivia a Catalunya.⁶⁵ Una nova generació de professorat afavoria la connexió entre els estudis universitaris de pedagogia i el segon moviment de renovació pedagògica en l'àmbit de l'escola o fora de l'escola.

En acabar el franquisme i després d'un període de transició, el 1978 Antoni Badia i Margarit fou el primer rector elegit pel claustre de la Universitat de Barcelona i en la nova organització de la universitat es creà la Facultat de Pedagogia, dins la Divisió de Ciències de l'Educació, de la qual fou nomenat degà honorari el doctor Sanvisens.

LES ESCOLES NORMALS DE MAGISTERI: DEL RETORN A 1914 AL REALISME DE L'ECONOMIA

La victòria del Movimiento Nacional comportà una dura repressió sobre el magisteri, de la qual en aquesta monografia s'ha exposat l'exemple del cas valencià. Coincident amb el que Josep M. Soler i Sabater ha anomenat el «terror blanc», on entre 1939 i 1943 es portà a terme una persecució politicoideològica a tots

64. SANVISENS, Alexandre; MARTÍNEZ, Miquel; PETRUS, Antoni; RAVENTÓS, Francesc, *Función del Pedagogo en la sociedad actual*, Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona, 1976.

65. FAUBELL, Vicente, «Una vida al servicio de la ciencia», *Papeles salamantinos de educación*, núm. 6, 2006, p. 22.

nivells, en un clima d'opressió social i por on no hi mancaren afusellaments sistemàtics arreu de Catalunya.⁶⁶ En aquest marc, moltes Escoles Normals van reprendre la seva tasca sense una bona part del seu professorat més destacat que patí represàlies o havia emprès el camí de l'exili. En els seus llocs van ser substituïts per persones en línia amb la nova política. Són excombatents, familiars de *caídos* o gent de provada adhesió al règim franquista, independentment, massa vegades, de la seva competència professional.⁶⁷

En el cas de l'Escola Normal de Barcelona, tret d'alguns pocs casos, la majoria dels professors van ser rehabilitats en les seves funcions —alguns, directament per haver sigut destituïts pel govern de la Segona República, cosa que en aquell moment era tota una garantia d'adhesió—, rebent els sous que havien deixat de percebre. També els alumnes van ser sotmesos a un procés de depuració, i a un 31 % li fou prohibit continuar estudiant per ser mestre.⁶⁸

L'escola de magisteri barcelonina comptava, doncs, amb un professorat que havia estat en bona part repudiat pels republicans i que estava ben disposat ara a secundar la política que el franquisme es proposava en totes les Escoles Normals, cercant un canvi radical de l'orientació educativa republicana pel que fa al magisteri i a l'educació primària. Car els mestres havien d'assegurar dins l'escola la difusió de les idees i els objectius del Movimiento Nacional i contribuir a la seva acceptació social. La formació guanyà càrrega ideològica i religiosa en detriment de la formació tècnica i professional, aspirant a un perfil de mestres de baixa cultura i retornant al pla d'estudis de 1914.

El 1942 un nou pla estableix que per ingressar a Magisteri sols cal haver aprovat l'ensenyança primària, i s'hi pot accedir amb dotze anys per cursar tres anys de formació de continguts culturals i un altre més professional, essent mestre als 16 i 17 anys. Amb la normativa de 1945, cal haver cursat el batxillerat elemental (aproximadament cap als catorze anys) per ingressar a la Normal i seguir tres cursos de formació que culminen amb un examen de «revàlida».

Tot plegat eren uns nivells de formació del magisteri que es traduïa en una escola pública de poca qualitat. Tant és així que segons Víctor García Hoz, destacat pedagog del règim, fou una situació en què «el sistema escolar propiamente dicho [...] caminó entre dificultades y grandes estrecheces».⁶⁹

66. SOLER I SABATER, J. M., *La repressió franquista a Catalunya. 1938-1953*, Barcelona, Edicions 62, 1985.

67. MORENTE VALERO, F., «La muerte de una ilusión: el magisterio español en la guerra civil y el primer franquismo», *Historia y Comunicación Social*, núm. 6. (2001), p. 187-201.

68. MORENTE VALERO, F., «L'Escola Normal del Magisteri Primari de Barcelona: 1939, anno zero», *Temps d'Educació*, núm. 17 (1997), p. 238-248.

69. GARCÍA HOZ, Víctor, *La educación en la España del siglo XX*, Madrid, Rialp, 1980, p. 312.

Però els *planes de desarrollo*, la incorporació al Fons Monetari Internacional i al Banc Mundial el 1958 o l'expansió econòmica exigiran mà d'obra amb més qualificació i una millora del sistema educatiu. Calia abandonar, doncs, els plantejaments de l'ensenyament tradicional per adequar-los als que l'economia reclamava. Fets que faran reorganitzar, entre altres qüestions, la formació dels mestres per respondre a la demanda de canvi econòmic que s'opera els anys seixanta a Espanya. El 1961 l'OCDE, que considerava la formació com un dels elements del desenvolupament, posava en relleu les deficiències educatives espanyoles.

A partir de 1967, tenir el batxillerat superior serà requisit per estudiar Magisteri, que comprendrà tres cursos i un any de pràctiques. Finalment, la Llei general d'educació de 1970 portarà a la conversió dels estudis de Magisteri en una diplomatura universitària.

L'Escola Normal de Barcelona continua durant el franquisme tenint unes instal·lacions inadequades que, per complir la normativa de segregació per sexes, la porta a ser escola femenina al matí i masculina a la tarda. Fins que el 1964 s'instal·la al carrer Melcior de Palau, en un edifici nou. L'ampliació del seu alumnat coincideix amb la presència cada cop més visible d'una formació per a mestres alternativa que desembocarà en la fundació de Rosa Sensat l'any següent, i que proposarà l'escola activa, la defensa del català o el valor educatiu de la coeducació i la democràcia, dins un context de resistència antifrancquista en la qual un bon grapat dels futurs o joves mestres s'implicaran.

Alguns estudiants i joves mestres eixits de la Normal de Barcelona cercaran reestructurar la seva formació a l'Institut Municipal d'Educació, creat el 1954 i dirigit per Artur Martorell, o al costat de mestres partidaris de l'Escola Nova. Fins i tot, com Pepita Casanellas, fent educació activa a barris humils com el del Port, on, com es diu, la ciutat canviava de nom.⁷⁰

La Llei de 1970 també propicia per part del moviment de renovació pedagògica l'organització d'una singular alternativa en la formació del magisteri: l'Escola de Mestres de Sant Cugat.⁷¹ Així mateix, el 1971, el bisbat de Barcelona ofereix una altra alternativa renovant pedagògicament, sota el lul·lià nom de Blanquerna, la seva escola de magisteri creada el 1948.

70. DARDER, P.; TRIADÚ CARRÉ, J.; DARDER, C., *El centre educatiu*, Barcelona, Associació de Mestres Rosa Sensat, 1994, p. 9 i 10.

71. Vegeu en aquesta mateixa monografia l'aportació de Pilar Benejam sobre l'Escola de Mestres de Sant Cugat.